

SPADE MEDIEVALE DIN COLECȚIA MUZEULUI DE ISTORIE AIUD

Costin-Daniel Țuțuianu
Paul Scrobotă

În cadrul Muzeului de Istorie Aiud, sunt păstrate piese extrem de valoroase, dar studiile efectuate până acum au pus în valoare mai ales materiale aparținând perioadei preistorice sau celei clasice.

Evul Mediu deși bine reprezentat a beneficiat de puțină considerație, încât o cercetare mai atentă a colecțiilor pot oferi surprize plăcute. Pentru a introduce în circuitul științific o parte dintre aceste obiecte, ne-am propus a le consacra studiul de față, mai ales că problematica armamentului medieval existent în România are mult de recuperat în comparație cu țările vecine.

Astfel, vom analiza spadele medievale existente aici, arme considerate “arme superioare sau arme nobile, ocupând un loc de cinste în mentalitatea epocii și fiind considerate simbol al elitelor militare ale vremii”¹.

Prima spadă aflată la Aiud (Pl.I/1), fără loc de descoperire și fără număr de inventar, se prezintă fragmentar cca. 200 mm din lamă fiind ruptă din vechime. În aceste condiții lungimea totală este de 813 mm, lama a căror tăișuri sunt ușor convergente spre un vârf ascuțit măsurând 649 mm. Greutatea spadei în această stare de conservare este de 1200 gr.

Lățimea sub gardă este de 52 mm, la mijloc de 49 mm pentru ca la ruptură să măsoare 39 mm. Grosimea lamei este cuprinsă ca valori între 6 mm sub gardă și 4 mm la capătul păstrat.

Șențuirile mediane sunt vizibile și evoluează pe ambele fețe ale lamei, lățimea lor fiind de 12 mm sub gardă pentru ca spre vârf să fie de 8 mm, având lungimea de 640 mm, continuând și pe lamă aproximativ 25 mm.

Tija mânerului măsoară în lungime 113 mm între gardă și buton, iar lățimea scade de la 24 mm deasupra gărzii, la 12 mm la intrarea în buton.

Garda este dreaptă și are o lungime de 180 mm, prezentând o secțiune dreptunghiulară la mijloc de 13/11 mm, pentru ca imediat de la umerii lamei să fie hexagonală evazându-se spre capete până la 14 mm.

Butonul mânerului este masiv fiind străpuns de tija mânerului. Privit frontal are un aspect octogonal pentru ca din profil să aibă forma unui cilindru plat, ușor aplatizat spre partea superioară. Înălțimea butonului este de 48 mm, lățimea de 51 mm, grosimea fiind variabilă în jurul valorii de 24 mm.

Condițiile necunoscute de descoperire îngreunează o încadrare cronologică mai strânsă, singurele mijloace de datare fiind cele bazate pe criteriile tipologice existente la ora actuală.

Mai întâi vom încerca să analizăm această spadă pornind de la elementele sale constructive: lamă, mâner, gardă și buton.

Lama destul de lată în zona gărzii, și tăișurile care evoluează ușor convergent spre un vârf ascuțit, o încadrează în categoria spadelor cu lama pentru lovit și împuns².

¹ Pinter 1999, p. 8.

² *Ibidem*, p. 91.

Mânerul destul de scurt, pentru a fi cuprins cu o singură mână, face ca această armă să fie mai potrivită luptei călare decât luptei de infanterie³.

Celelalte două elemente componente ale spadei, garda și butonul, au și ele rolul lor în datare. Garda are rolul pe lângă cel de a împiedica alunecarea mâinii pe tășuri și un rol defensiv de protejare a mâinii luptătorului⁴. Butonul, elementul după care se bazează majoritatea tipologiilor existente, destul de masiv asigură echilibrarea armei și ușurează mânuirea, dar forma sa este întâlnită mai ales la spadele de două mâini.

În tipologia propusă de Z.K. Pinter, această formă de buton nu are analogii perfecte, dar există unele asemănări cu forma 11. Se pare că butonul de pe spada prezentată de noi, în studiul de față, reprezintă, după toate probabilitățile, re folosirea unui buton care este prezent mai ales pe spadele de două mâini, pe o lamă mai veche.

Raportând piesa noastră la tipologia propusă, pentru spadele din Transilvania și Banat din secolele IX-XIV, de Zeno Karl-Pinter, am putea să o încadrăm în Grupa B, cea a spadelor medievale propriu-zise ce cronologic cuprinde prima parte a secolului al XI-lea până la sfârșitul secolului al XIV-lea eventual începutul secolului următor.

Tehnico-tipologic piesa noastră are următoarele caracteristici: lamă categoria G⁵, pentru lovit și împuns; mâner pentru o mână⁶; gardă varianta f⁷; buton forma 11⁸.

Dacă am încerca, pe baza clasificării părților componente, o încadrare în tipurile de spade din cadrul acestei grupe de bază (Grupa B), am putea observa o serie de deosebiri. Astfel luând în considerație butonul și garda am putea să o încadrăm în tipul XI⁹, dar singurele analogii sunt caracteristice pieselor grele, pentru lovit și împuns concepute a fi folosite mai ales în lupta de infanterie.

Acest tip de buton, cu mici diferențe, îl întâlnim la cele două spade aflate în colecția Muzeului Țării Crișurilor din Oradea¹⁰ spade ce sunt folosite cu două mâini.

O analogie mai bună în ceea ce privește butonul dar și garda ne este oferită de spada aflată în colecția Muzeului Țării Făgărașului ca provenind de la Grid¹¹, com. Pârău, jud. Brașov, care sunt prezente tot pe o spadă de două mâini.

În schimb dacă luăm în calcul numai lama și mânerul, o putem încadra în subtipul VIII b, din tipul VIII¹², fiind arme care își găsesc o întrebuințare în mediul cavaleresc, o categorie adaptată perfect luptei călare folosită atât pentru lovit cât și împuns.

Analogiile sunt mai numeroase acest tip de lamă fiind foarte răspândit întâlnindu-se împreună cu butonul discoidal. Piese asemănătoare avem, în ceea ce privește lama și mânerul, la Făgăraș¹³ (jud. Brașov), Timișoara¹⁴, Timișoara-Pădurea - Verde¹⁵, Nerău¹⁶ (jud. Timiș), Deva¹⁷ (jud. Hunedoara).

³ *Ibidem*, p. 92.

⁴ *Ibidem*, p. 92-93.

⁵ *Ibidem*, p. 95.

⁶ *Ibidem*, p. 96.

⁷ *Ibidem*, p. 97.

⁸ *Ibidem*, p. 99.

⁹ *Ibidem*, p. 148 *sqq.*

¹⁰ *Ibidem*, pl. 46/b,c.

¹¹ Pinter, Dragotă 1998, p. 70-*sqq.*, Pl. 1/d.

¹² Pinter 1999, p. 137-*sqq.*

¹³ *Ibidem*, p. 138; p. 268, Pl. 42/b; Pinter, Dragotă 1998 p. 69, Pl. II/a.

¹⁴ *Ibidem*, p. 139; p. 268, Pl. 42/d.; Idem, 1998, p. 375-376, Pl. I-4.

¹⁵ *Ibidem*, p. 268, Pl. 42/c, p. 377, Pl. I/3.

¹⁶ *Ibidem*, p. 377, Pl. I/2.

¹⁷ Țuțuianu 1997-1998, Pl. I/1.

În cadrul studiului său dedicat spadelor medievale din spațiul rusesc, A.N. Kirpicnikov, include spadele cu butonul cu fațete, de 5 sau 8, și cu gardă dreaptă sau ușor îndoită în tipul VII¹⁸. El prezintă în catalogul său un număr de patru exemplare, din care trei sunt prevăzute cu mâner pentru două mâini, și care aparțin de regulă secolelor XIV-XV¹⁹. Autorul studiului consideră cronologia spadelor de acest tip încă neprecizată neexistând siguranța că ele aparțin perioadei de dinainte de mongoli sau perioadei mult mai târzii.

O astfel de spadă, cu butonul octogonal, este prezentă și în tipologia realizată de A. B. Hoffmeyer, ca făcând parte din Grupa a III-c, a spadelor romanice (1150-1350), exemplificând cu spada de la Zürich datată 1300-1350²⁰, care este prevăzută cu mâner pentru o mână și jumătate.

Tipologia lui R.E. Oakeshott, este cea mai practică din cele existente, deoarece tratează spada având drept criteriu de bază partea activă, lama, și nu mânerul sau butonul, stabilind tipologii separate pentru părțile componente ale spadelor. Potrivit acestei tipologii lama se încadrează în tipul XII, databilă în secolul al XIII-lea²¹. Garda în schimb își găsește analogia în tipul 2²², exemplele fiind oferite de spade datate tot în secolul al XIII-lea.

În privința butonului considerăm că acesta este o variantă a butoanelor de tipul J, a căror datare este mai largă, cel mai timpuriu 1250 și cel mai târziu 1425²³.

Cu ocazia expoziției Mileniumului, în 1896, J. Szendrei publică o parte a armamentului medieval existent în colecțiile diferitelor muzee sau colecții particulare din Ungaria. Câteva spade au butoane octogonale, dar celelalte caracteristici ale părților componente le încadrează sigur mai târziu în secolul al XV-lea²⁴.

Gavro A. Škrivanić, în lucrarea sa despre armele și armurile medievale din Serbia, Bosnia și Dubrovnik, prezintă câteva spade cu buton octogonal, pe care le consideră ar fi datând în secolul al XV-lea.

O astfel de spadă se găsește în Muzeul de Etnografie din Belgrad care prezintă gravat semnul atelierului Solingen "XXX"²⁵. Conform părerii lui A. Demmin, semnul este din secolul XV²⁶.

Tot din secolul al XV-lea este și spada găsită pe malul stâng al râului Sava, lângă Obrenovaț, care prezintă pe lamă semnul atelierului de la Passau-Bavaria, și anume un lup²⁷.

Correspondențe tipologice se pot găsi și în pictura murală, exemplele putând fi oferite de reprezentarea Sf. Mercurie de la Gračanica, datată în jurul anului 1320, sau cea din biserica Sf. Clement de la Ohrid (1295).

Butonul octogonal se găsește și pe spada reprezentată pe piatra de mormânt a împăratului Albert I de Austria (1298-1308) din Catredala de la Spier²⁸.

¹⁸ Kirpicnikov 1966, p. 50, tipul VII.

¹⁹ *Ibidem*, p. 56; p. 164, Pl. XXX/5.

²⁰ Hoffmeyer, 1954, p. 188; Pl. XIII/b.

²¹ Oakeshott, 1964, p. 37.

²² *Ibidem*, p. 114.

²³ *Ibidem*, p. 96.

²⁴ Szendrei 1896, p. 173, fig. 555; p. 162, fig. 794.

²⁵ Škrivanić 1955, p. 57, Pl. 19/1.

²⁶ Demmin 1893, p. 1017.

²⁷ Škrivanić p. 57, Pl. 19/2.

²⁸ Oakeshott 1964, p. 63, fig. 34.

În concluzie, se poate observa că butonul octogonal este prezent mai ales pe spade de două mâini, datate la sfârșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea. Prezența acestui tip de buton pe o spadă pentru o mână, reprezintă un indiciu al datării mai timpurii sau după cum am arătat mai sus refolosirea unei lame mai vechi care a pierdut unul din elementele sale și anume butonul. Analizarea caracteristicilor părților componente, duce la datarea ei în prima jumătate a secolului al XIV-lea dacă nu chiar coborârea ei, la începutul secolului al XIV-lea, fiind se pare prima etapă în evoluția acestui tip de spadă spre piesele de o mână și jumătate și apoi piesele grele pentru două mâini.

A doua spadă (Pl. I/2), din păcate și ea fără loc de proveniență cunoscut și număr de inventar, se păstrează întreagă, lipsindu-i doar garda care ar fi putut fi un indice destul de sigur în datare. În aceste condiții lungimea totală este de 1133 mm, iar greutatea de 1605 g.

Lama este lungă de 873 mm, prezentând mici știrbituri, și lată de 57 mm sub gardă, 45 mm în zona centrală pentru ca spre vârf să fie de 32 mm. Grosimea lamei este de 7 mm sub gardă, respectiv 4 mm la mijloc și 3 mm spre vârf.

Pe cele două fețe ale lamei drepte se disting șențuri mediane triple. Șențuirea centrală este mai profundă cu lungimea de 415 mm și lățimea de 13 mm, ea continuând și pe tija mânerului cca. 25-30 mm. Celelalte două șențuri pornesc de la umerii de prindere ai gărzii, fiind puțin adâncite, având aceeași lungime ca șențuirea centrală, lățimea lor fiind aproximativ de 10 mm.

Tija mânerului cu lungimea de 205 mm, este mai lată spre lamă 31 mm și mai îngustă la intrarea în buton. Grosimea măsurată în aceste puncte este de 8 respectiv 6 mm.

Butonul are un aspect discoidal, cu înălțimea de 54 mm, lățimea de 61 mm mai gros în partea superioară, de 26 mm, și mai subțire la intrarea în buton de 24 mm. Pe ambele fețe ale butonului se pot observa două adâncituri circulare cu diametrul de 19 mm.

Ca și în cazul celeilalte spade de la Aiud, singurele metode de datare sunt cele bazate pe criterii tipologice. Analizându-se părțile componente, se poate observa prezența mânerului pentru cuprinderea cu două mâini cât și a butonului masiv și greu care face ca forța de lovire să fie mai mare, centrul de greutate fiind între centrul lamei și gardă. Acest tip de spadă era eficient mai ales în lupta de infanterie fiind folosit împotriva unui luptător echipat cu armură completă sau parțială din plăci de fier.

Spada de la Aiud face astfel parte din categoria spadelor grele, pentru lovit și împuns de două mâini, alăturându-se celor amintite în rândurile de mai sus, de la Grid-Părău și cele două spade din colecția Muzeului Țării Crișurilor din Oradea²⁹, la care se adaugă spadele de două mâini de la Agnita³⁰, jud. Sibiu, și Bruiu³¹, jud. Sibiu.

Această opinie este susținută și de prezența unei lame masive, ascuțită spre vârf având o triplă șențuire mediană care este un element caracteristic spadelor gotice pentru două mâini. Analogia cea mai apropiată ne este oferită de spada de la Jupa³², jud. Caraș-Severin, care are însă un mâner de o mână și jumătate. Z.K. Pinter consideră că aceasta reprezintă ultima fază în evoluția spadelor de acest tip, poate chiar faza de tranziție spre piesele grele pentru două mâini.

²⁹ Vezi notele 10 și 11.

³⁰ Rill 1983, p. 82 sqq, fig. 3/2; Pinter 1999, p. 146- sqq, Pl. 44/b.

³¹ Heitel 1995, p. 63, fig. 1/c și 2/b.

³² Pinter 1999, p. 142- sqq, Pl. 44/a; Idem, 1989, p. 385- sqq, fig. 1.

Raportând caracteristicile spadei, de două mâini, de la Aiud la tipologia propusă de același autor, aceasta ar avea lama încadrată în categoria H³³, pentru lovit și împuns; mâner pentru două mâini³⁴; garda lipsește ; buton forma 9³⁵. Pornind de la aceste caracteristici putem face încadrarea ei, în grupa de bază B, tipul X sau XI, al căror elemente definitorii sunt mânerul pentru două mâini și lama cu șențuire dublă sau triplă.

Acest tip de spadă, cu mâner pentru două mâini, buton discoidal sau octogonal și lamă cu triplă șențuire este prezent și în tipologiile consacrate acestui tip de armament.

R.E. Oakeshott, încadrează acest tip de spadă în Grupa II (1350-1550), având lama în tipul XX³⁶. El prezintă pentru acest tip trei spade: una în colecția Claude Blair³⁷, care este datată cu o inscripție arabă, în 1427; o spadă în Colecția de Arme din Viena³⁸, despre care se presupune că aparține primului sfert al secolului al XIV-lea, iar cea de-a treia într-o colecție particulară din Epsom³⁹, datată tot în primul sfert al secolului al XIV-lea.

La A.B. Hoffmeyer, întâlnim o spada cu triplă șențuire dar cu buton octogonal și cu mâner de două mâini, inclusă în grupa III-d⁴⁰, care apare frecvent din a doua jumătate a secolului al XIV-lea până în secolul al XV-lea. Exemplul pe care ni-l oferă este spada cu buton octogonal păstrată la Toronto Royal Ontario Museum of Archeology⁴¹, care se pare a fost obținută ca trofeu, de către musulmani, în Cipru în 1426, datorită prezenței unei inscripții arabe.

A.N. Kirpicnikov ne prezintă în tipologia sa o spadă de două mâini cu triplă șențuire și tot cu buton octogonal, executată luxos cu argint aurit atribuită cneazului Vsevolod Mstislavici din Pskov⁴², care este considerat protector al orașului. Datarea cea mai probabilă pe care el o oferă este secolul XIV sau începutul secolului XV. Această datare este certificată și de prezența unei inscripții gotice pe gardă “ Honorem meum nemini dabo” (“ Onoarea mea n-o dau nimănu”). Această deviză aparține se pare familiei de nobili Zain-Vatgenstein, care este cunoscută abia din secolul al XIV-lea⁴³.

La Istanbul, în Sala Armelor din Muzeul Vechiului Serai, se găsesc trei spade cu următoarele caracteristici: lamă cu triplă șențuire, buton discoidal și mâner pentru două mâini⁴⁴, datate toate în secolul al XV-lea.

Tot o spadă datând din secolul XV, cu garda în formă de S alungit, dar cu triplă șențuire, mâner de două mâini dar cu buton octogonal întâlnim și la Szendrei Janos când prezintă arme medievale din Ungaria cu ocazia expoziției Mileniumului din 1896⁴⁵.

În reprezentările de arme din pictura murală acest tip de spadă este prezent la biserica evanghelică din Mediaș, Sf. Margareta. Două astfel de spade apar pe peretele de N al navei centrale în scena “ Sărutul lui Iuda”; una pe jumătate trasă din teacă și pe a

³³ *Ibidem*, p. 95.

³⁴ *Ibidem*, p. 96.

³⁵ *Ibidem*, p. 99.

³⁶ Oakeshott 1964, p. 75-*sqq.*

³⁷ *Ibidem*, Pl. 40/c.

³⁸ *Ibidem*, Pl. 40/a.

³⁹ *Ibidem*, Pl. 40/b.

⁴⁰ Hoffmeyer 1954, p. 191-192.

⁴¹ *Ibidem*, Pl. XXIV/b.

⁴² Kirpicnikov 1966, Tab. XXVI/1.

⁴³ *Ibidem*, p. 57; Idem, 1976, Tab. VI/3, VIII, IX.

⁴⁴ Vărtosu 1935, p. 17-*sqq.*, fig. 16, 17.

⁴⁵ Szendrei 1896, p. 178, nr. 567; p. 174, fig. 567.

cărei lamă se vede o triplă șențuire, alta purtată pe umăr de un personaj în armură din secolul XIV, tot cu triplă șențuire, garda dreaptă și mâner lung⁴⁶.

Aceste picturi au fost realizate înainte de modificările arhitectonice din anul 1420⁴⁷, pictorul folosind ca model arme aflate în folosință la sfârșitul secolului XIV începutul secolului XV.

Ca o concluzie, spada de două mâini, cu triplă șențuire, de la Aiud poate fi datată, pe baza analogiilor prezentate, din a doua jumătate a secolului al XIV și începutul secolului al XV-lea putând urca datarea spre jumătatea secolului.

Introducerea în circuitul științific a acestor spade, la care se va adăuga în curând o piesă extrem de interesantă, după toate caracteristicile tipologice o spadă timpurie de secol X-XI, aflată și ea în cadrul colecțiilor Muzeului de Istorie din Aiud, se dorește o modestă contribuție la studierea armamentului medieval din Transilvania.

BIBLIOGRAFIE

Demmin, August, *Die Kriegswaffen*, Leipzig, 1893.

Drăguț, Vasile, *Picturile murale de la Mediaș. O importantă recuperare pentru istoria artei transilvănene*, în *RMM-MIA*, 2/1976, p. 11-22.

Heitel, R.R., *Spade din secolul al XII-lea în muzeele din România*, în *SCIVA*, 1/1995, p. 63-67.

Hoffmeyer, A. Bruhn de, *Middelalderens tvaeggede svaerd*, I-II, Kobenhavn, 1954.

Kirpicinikov, A. N., *Drevnerusskoe oruzie, Meci i sabli IX-XII*, în *Arheologia SSSR, Svod archeologia*. EL-36, 1966.

Kirpicinikov, A. N., *Voennoe dela na Rusi (XIII-XV)*, Leningrad, 1976.

Oakeshott, R.E., *The Sword in the Age of Chivalry*, Londra, 1964.

Pinter, Z. K., *O spadă medievală de la Jupa (jud. Caraș-Severin)*, în *SCIVA*, 4/1989, p. 385-388.

Pinter, Z. K., Dragotă, G., *Spade medievale din colecția Muzeului Țării Făgărașului*, în *Anuarul ICSU*, III/1996.

Pinter, Z. K., *Spade medievale din colecția Muzeului Banatului din Timișoara*, în *AnB-S.N.*, VI/1998.

Pinter, Z. K., *Spada și sabia medievală în Transilvania și Banat (secolele IX-XIV)*, Reșița, 1999.

Rill, M., *Mittelalterliche Schwerter im Brukenthalmuseum*, în *Forschungen*, 26-2/1983.

Szendrei, Janos, *Magyar Hadtörténelmi emlékek*, Budapest, 1896.

Škrivanic A. Gavro, *Oruzije u srednovjekonoj Srbiji, Bosni i Dubrovniku*, Beograd, 1957.

Țuțuianu, Daniel-Costin, *Spade medievale din colecția Muzeului Civilizației Dacice și Romane*, în *Sargetia* XXVII-1/1997-1998, p. 441-448.

Vărtosu, Emil, *Odoare românești la Stambul*, în *BCMI*, fasc. 83, ian.-mart., 1935.

⁴⁶ Pinter 1999, p. 145, Pl. 45/a; Idem, 1989, p. 387-*sqq.*, fig.4.

⁴⁷ Drăguț 1976, p. 22

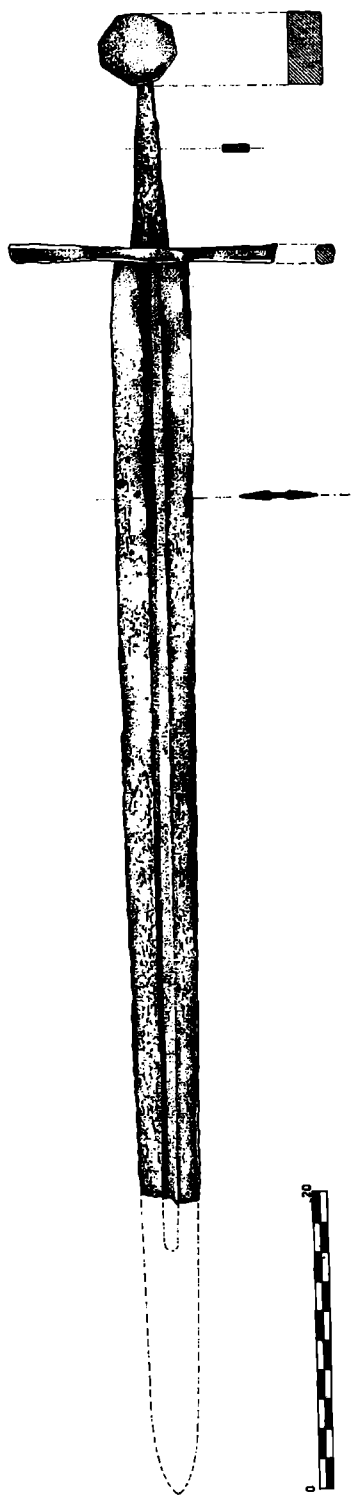

Fig. 1

Spadă medievală datată în secolul XIV

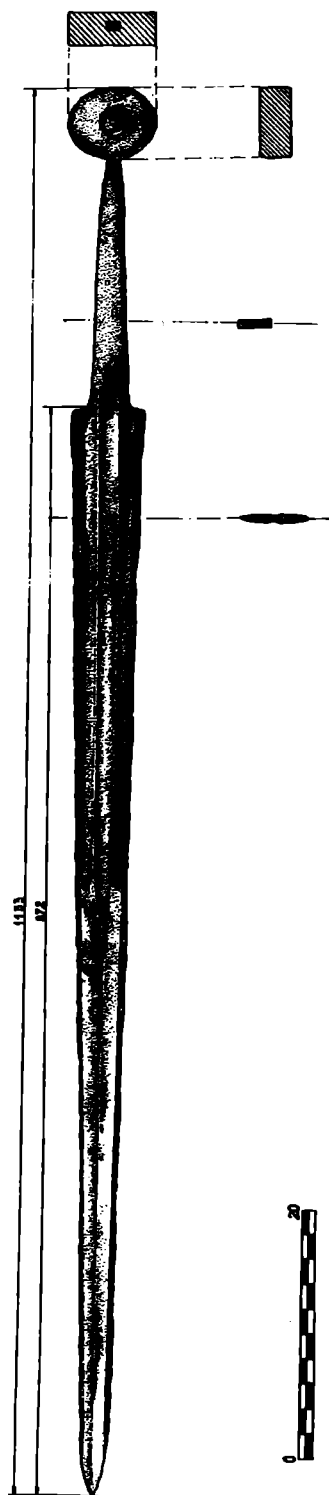

Fig. 2

Spadă medievală datată în secolele XIV-XV

MEDIEVAL SWORDS FROM THE COLLECTION OF THE MUSEUM OF HISTORY – AIUD

Abstract

The article presents two medieval swords which are in the Museum's collection.

The first one belongs category G – blade for striking and thrusting, handle for one hand, guard variant f, pommel type 11 – in accordance with Z.K. Pinter's tipology. Chronologically, it is placed between the beginning of the XIVth century and the first half of the XIVth century. Concerning the classification of the constituent parts, the sword can be integrated to the type XI, based upon the pommels and the cross – guards, or type VIII, subtype VIII b, based upon the blade and the hilt.

Type XI is specific to heavy swords, for stiking and thrusting, conceived to be used in infantry fight, while type VIII is perfectly adapted to chivalry fight.

The sword from AIUD can be integrated to type VIII, subtype VIII b, the pommel, characteristic for heavy swords, handle for two hands, representing a sign for early dating, or the rensing of an older blade.

The second one belongs to the type X and XI, category H – blade for striking and thrusting, handle for two hands, pommel type 9 – after the Z.K. Pinter's tipology.

From a chronological point view it is placed between the second half of the XIVth century to the beginning of the XVth one.

The second sword can be integrated to the type X or XI, which definitory elements are the hilt for two hands and blade with two or three shalow fullers.

Explanation of figures

Fig. I. Medieval sword dating in XIVth century.

Fig. II. Medieval sword dating in XIVth - XVth century.